

Увод

Грчки мит се, према осећању његових првих и најзначајнијих представника (Хомера и Хесиода), дефинише као блесак вечности, као надахнуто казивање о боговима и херојима, чији је циљ да

„...и онај ком одскора туга захвати његову душу
И од жалости му срце одједном почне да вене,
Ако им у служби муза бард неки запева песму
О подвизима хероја учињеним некада давно
И химну о узвишеним боговима с Олимпа,
Голему тај тугу своју одмах заборавља лако.“

Ксенофаново мишљење да се „један бог највећи међу боговима и међу људима не може упоређивати са смртницима ни по облику ни по духу“ пориче већину митских прича.

Неки филозофи су богове у митовима тумачили симболично.

Херодот успоставља ново становиште о пореклу мита — при излагању обичаја и веровања разних народа, открио је да се они често подударају.

Мислиоцима наредног раздобља остало је да обуздају оне снаге мита које су још увек господариле овоземаљским стварима, на првом месту људском историјом и оним што је човек мислио о себи и животу. То су покушали да учине филозофи Перикловог доба и хеленистичко—римске епохе.

Откад је софист Протагора показао да је човек мера свих ствари и суштина универзума, космолошка и онтолошка размишљања потиснута су у други план, а основно филозофско интересовање усредредило се на антрополошку проблематику.

На грађи сна и неуротичним фантазмима заснива се и теорија мита К. Г. Јунга. (Колективно несвесно је „моћна духовна наследна супстанца развоја човечанства, поновно рођена у свакој индивидуалној можданој структури“ која је формирана од нагона и архетипова. Архетипови су, пак, нека врста инстиката психе. ...да би касније о њима говорио као о урођеним датостима психе, неиспуњеним и од индивидуе недоживљеним формама, преко којих историјски, општи човек и праискуство човечанства успостављају везу са управо насталим, индивидуалним човеком.)

Питање шта је митологија исто је што и питање шта је музика или шта је поезија. Зато није ни случајно да оно што изражава мит — посебну димензију времена и почетне, али увек присутне ситуације — исказује и поезија, нпр. Стихови Т. С. Елиота:

„Време садашње и време прошло

Оба су можда присутна у времену будућем, А време будуће садржано у времену прошлом.“

Закључак: Мит је стар колико и човек који мисли, а људски дух одвајкада сазнаје свет и себе, не само рационалном мишљу, већ и помоћу митског, религијског и уметничког мишљења, а свако раздобље има своју митологију, своју уметност, своју филозофију.

Јунаци митова — порекло и рођење

Сви митови су првобитно били лунарни митови.

Разлог општој подударности ових митова треба потражити у општим цртама људског душевног живота. Какве су врсте те опште људске појаве? Психолошким посматрањем битног садржаја тих митова били бисмо у стању да наведемо извор са којег или из којег свуда и у свим временима подједнако извиру, па би управо тиме могао да се објасни истоветни садржај митова.

Лесман каже да су митови, барем изворно, творевине људске фантазије, које су некада из неких разлога пројектоване на небо и секундарно пренесене на небеска тела са њиховим загонетним појавама.

Јунак је дете отмених родитеља, већином је краљевски син.

Његовом настанку (зачећу) претходе тешкоће, као што су уздржаност или дуготрајна неплодност или тајна веза родитеља због спољашњих забрана или препрека. За време трудноће или већ раније пророчанство (сан) већином најављује да оцу прети опасност.

Због тога новорођенче треба углавном по налогу оца или особе која га заступа, да буде убијено или одбачено; по правилу оно буде у једном ковчежићу бачено у воду.

Њега онда спасавају животиње или обични људи (пастири) и најчешће га доји нека животиња или жена из народа.

Када одрасте, оно на компликован начин поново проналази своје родитеље, свети се оцу, с једне стране, и буде признато, с друге стране, те долази до моћи и славе.

Разлог овом одвајању од родитеља – владара може се потражити у чувеној изреци „*Nemo propheta in patria*“ – Онај чији су родитељи познати тешко да може бити признат за пророка.

Фантазија намеће механизам развијања приче, спасење и освета су природни, од фантазије захтевани и наметнути завршеци.

Изучавање симбола сна омогућава да се објасне неки елементи мита о јунаку. Из примене истих материјала у сновима здравих и неуротичних особа може се закључити да бацање у воду значи ни мање ни више него симболички израз рођења.

Легенда о Мојсију нам стварно показује родитеље јунака лишене свих узвишених атрибута: они су једноставни људи који су нежни према свом детету и не мисле ни на који

начин да му нашкоде. Испољаване нежних осећања према детету је пак ту, као и свуда доказ природног родитељства. С тиме је повезан и у тој форми мита коришћени мотив одбацивања: дете се у једној корпи баца у воду, али не у намери да оно страда (као, нпр. У случају Едипа и многих других јунака), него с намером да оно буде спасено. Исто тако је, оно што је за оца на вишем положају било упозорење о предстојећој несрећи, за оног скромног пророчанство пуно обећања, које потпуно одговара надама које себи већина родитеља прави о будућем животу свог потомка.

Митове дакако не прави јунак, а понајмање онај који је још дете, него, као што већ одавно знамо, народ одраслих. Подстицај при томе очевидно представља чуђење због појаве јунака, чији изузетни животни пут народ може да замисли само тако да је почео чудним детињством. То његово необично детињство пак уобличавају поједини митотворци – у такве зацело морамо да преточимо неодређени појам народне душе – из своје сопствене детиње свести. И када јунаку тако подмећу његову детињу причу, они се идентификују с њиме, такорећи кажу: такав јунак сам био и ја.

Стварно јуначко дело лежи у реалној оправданости, штавише нужности дела, које отуда наилази на опште одобравање и од свих се слави.

Рођење јунака – примери

Ахил:

Син тесалског краља Пелеја и богиње Тетиде, Еаков унук и Зевсов праунук, највећи грчки јунак у тројанском рату.

Тетиди су се удварали Зевс и Посејдон, али кад је проречено да ће богиња родити сина који ће бити јачи од оца, они су се повукли и Тетиду препустили Пелеју. Богиња се опирала браку са смртником на тај начин што се преображавала у разне животиње, али је Пелеј ипак успео да се њоме ожени.

О Ахиловом рођењу и раном детињству познато је неколико предања. Њега је Тетида однеговала у Пелејевој кући, а васпитавали су га Феник или кентаур Хирон. Да би Ахила учинила бесмртним, она га је дању мазала амброзијом, а ноћу га је калила над ватром. Једне ноћи Пелеј је прекинуо овај чин и истраго дете из мајчиних руку. Тетида је тада напустила супруга и вратила се удубине мора својим сестрама Нереидама. Касније се причало да је Пелеј ово учинио из страха за синовљев живот, јер је Тетида својим чинима за бесмртност убила све шесторо деце које је родила пре Ахила. Неки кажу да је мајка потапала Ахила у воду Стиге да би га учинила нерањивим, али да је десна пета, за коју га је држала, остала ненаквашена и да је Ахил једино на том месту био рањив.

После Тетидиног одласка, Пелеј је однео Ахила на Пелион, кентауру Хирону. Овај племенити кентаур најпре је заменио Ахилу ножни зглоб, који му је изгорео док га је мајка држала у ватри. Хирон је откопао кости цина Дамиса, чувеног по брзини, и уметнуо је одговарајућу кост у Ахилу ногу; због овог поступка, Ахил је добио надимак Брзоноги. Ахила су на Пелиону храниле и неговале Хиронова мајка Филира и супруга Харикло. Хирон га је хранио само утробама лавова и дивљих вепрова да би добио снагу ових

животиња, као и медом да би постао благ и речит. Мудри кентаур дао му је име Ахил уместо ранијег Лигирон. Тек кад је одрастао, Ахил се вратио оцу у Фтију.

Гилгамеш

Гилгамеш је полулегендарни краљ Урука и јунак акадског Епа о Гилгамешу, заснованог на вековним сумерским митовима. Најпотпуније сачуван текст епа јесте асирски из библиотеке краља Асурбанипала у Ниниви, написан најраније у VII веку пре н. е. барем хиљаду година након што је био састављен.

За Гилгамеша, рођеног из везе богиње и човека, можда из сакралног сједињења владара и високе свештенице током новогодишње свечаности, говорило се да је двома трећинама божанство, а једном смртник.

Рођење Марково

Краљица Јевросима није имала деце пуних девет година. То јој је било жао, па је више пута говорила како би пре волела да буде мајка но краљица.

Једном се шетала изван града Скадра са својим дворкињама. На путу угледа како је неко Циганче пало у реку Бојану. Она одмах сама брзо притрчи и извади дете из реке здраво и читаво. Уто дотрчи Циганка, детиња мајка. - "Хвала ти, госпођо, на труду. Циганка сам и сирота сам, али ми опет кажи: шта би волела да ти дам или учиним?" - "То што бих ја желела, ти ми не можеш учинити, па ти нећу ни тражити," одговори краљица; али на навалџивање Циганкино рече: "Дај ми да имам дете, као што га и ти имаш." На то ће Циганка рећи: "Родићеш дете, госпођо - пре године дана родићеш; но реци само, желиш ли да родиш краља или јунака?" - "Па да родим краља; нека буде што му је и отац", одговори краљица смејући се. - "Немој, госпођо; краљ краљује, а народ га куне, па кад умре, нико га не помиње; но да родиш јунака, па да га свак воли и помиње док је света. Али јунака да родиш ваља ти: да саградиш цркву Богородици; да посадиш, окопаш и сиротињи поклонеш девет винограда; да у девет места подигнеш девет извора; да се у Бојани купаш сваки дан по три пута за девет месеци; и да пијеш на дан по тулум млека од оваца са Шар-Планине."

Краљица је учинила све како јој је Циганка казала. А кад је било на крају деветог месеца, она доиста роди мушко чедо, које је било мало, суво и кржљаво. - "Ово дете неће никад бити ни човек, акамоли јунак" - рекао је краљ Вукашин кад га је видео. Наденувши му име Марко, јер су сви марили (волели) да се роди.

Кад је краљица Јевросима после потражила Циганку да је богато дарује за учињено добро, ње нигде није било. Сви су веровали да је то била или Богородица или вила, прерушена у Циганку.

Рођење Сибињанин Јанка

Према српским и јужнословенским народним предањима, познатим у записима од 17. века па надаље, Јанош је био син деспота [Стефана Лазаревића](#). Наиме, у различитим варијантама, будимска, сибињска односно грчка господа, задивљена племенитим деспотовим изгледом, пожелела су од њега порода, и као госту му подвела своје кћери. Тако су рођени Јанко и Јана, или Јанко и Руде, у другој варијанти. Јана или Руде су мајке Јанковог епског сестрића Секуле, историјског [Јаноша Секеља](#), бана Славоније, који је погинуо у другом боју на Косову 1448. године. Архаичан обичај гостинске обљубе, који је у основи ове теме, послужио је да се изведе легендарна веза између српске [династије Немањића](#), угарске круне и Бранковића: Немањићи → кнез Лазар (преко Милице, потомкиње кнеза Вратка) → Високи Стефан → Јанко Сибињанин → краљ Матијаш → [Змај Огњени Вук](#) (тј. деспот Вук Гргуревих, [унук Ђурђа Бранковића](#)).

Подвиг (подвизи) јунака

Ахилеј

Борећи се са Тројанцима изгледао је „као пожар у сувој боровој шуми“. Кад му је судбина дала да бира, уместо дугог и неславног, одлучио се за кратак и славан живот. Убио је у двобоју [Хектора](#), принца [Троје](#), зато што му је овај, пре тога, убио најбољег пријатеља, Патрокла. Гневан, вукао је непријатељев леш око зидова града кроз прашину и стишао се тек када је пред њега дошао стари краљ [Пријам](#), отац [Хекторов](#), да га моли за тело свог сина.

Гилгамеш

На самом почетку, текст слави његово свезнаштво као и величанствене градње којих се подухватио. Али, одмах затим, он нам представља самодршца који силује жене и девојке и исцрпљује мушкарце тешким радовима. Становници моле богове за помоћ и они најзад одлучују да створе једно биће дивовског стаса, које ће бити у стању да се супротстави Гилгамешу. Као што су то богови предвидели, два борца се одмеравају чим се сретну. Гилгамеш излази као победник, али се у њему рађа пријатељство према Енкидуу, па га узима за пратиоца. На крају крајева, план Богова није био узалудан, јер убудуће, Гилгамеш ће своју снагу штедро расипати на херојске подухвате.

После смрти Енкидуа он је претрашен помишљу на смрт. Херојски подвизи не могу више да га утеше. Убудуће, његов једини циљ биће да умакне људској судбини, да стекне бесмртност. До последњег подвига, на двору Утнапиштира, јунак је већ успешно савладао нека искушења: пролазак кроз тунел, Сидурин искушавања, прелазак преко Воде мртвих. То су, на неки начин, била искушавања херојског типа. Сада је, међутим, била реч о духовном искушавању, јер би једино изузетна моћ концентрације могла учинити неко људско биће способним да остане будно шест дана и седам ноћи. Али, Гилгамеш одмах пада у сан и Утнапиштим заједљиво узвикује: Погледај снажног човека који жели бесмртност: сан се, као жестоки ветар, шири кроз њега! (203-204). Утнапиштим

се још једном сажали на Гилгамеша и повери му тајну о трави бесмртности, али и овај „дар“ бива поништен баналношћу чина у коме змија украде чаробну траву.

Марко Краљевић

Прво сведочанство говори о једној Марковој љубавној афери. У запису на једној књизи неки дијак Добре безазлено саопштава да ју је преписао у време када благоверни краљ Марко „одаде Тодору, Гргурову жену, Хлапену, а узео своју првовенчану жену Јелену, Хлапену кћер“ (ориг. текст ЗИН, И, 1902, бр. 189).

Друга вест тиче се Маркова учешћа у бици на Ровинама, у којој је он, борећи се на турској страни, погинуо. Четрдесетак година касније Константин Филозоф (в. 1989, 90) у свом житију деспота Стефана пише да је Марко уочи битке рекао Константину Дејановићу: „Ја кажем и молим Господа да буде хришћанима помоћник, а ја нека будем први међу мртвима у овом рату.“

Прво сведочанство коришћено је у научној литератури као објашњење позадине песме о Марковим неприликама са женама. У другом случају дошла је до изражаја противречност Маркова историјског положаја као ратника који је принуђен да се бори на страни непријатеља свога народа, противречност која чини једну од главних полуга читаве марковске епике. Анегдота коју је испричао Константин Филозоф показује да је историјски краљ Марко био свестан те противречности – он жели победу оних против којих се мора борити. Исту свест изражавају многе песме о Марку.

Постоји, међутим, и једна дубља, структурална подударност између Марка из ових записа и Марка из епских песама забележених неколико стотина година касније. У оба случаја пада у очи велики унутарњи распон Марковог моралног лика. Марко из записа дијака Добре и Марко из анегдоте Константина Филозофа појављују се у тако различитој светлости да се за та два лика једва могу схватити да припадају истом човеку. Први је име у скандалозној хроници друштва, а други трагични јунак доведен у ситуацију да своју личну судбину одмерава према колективној судбини света којем стварно припада, иако је принуђен да се против њега бори. Разлика између та два лика или између две ситуације у којима су дошле до изражаја две дијаметрално супротне стране Маркове личности може се упоредити с разликом која постоји између Маркова епског лика из песама какве су Сестра Леке капетана, Марко Краљевић и кћи краља Арапскога, Марко пије уз рамазан вино и сличне, на једној, и његовог лика из песама Урош и Мрњавчевићи, Марко Краљевић укида свадбарину, Марко Краљевић и соко и њима блиских, на другој страни. Два наведена сведочанства о Марку, онај из записа дијака Добре и онај из књиге Константина Филозофа, показују да је он био личност која је још за живота ушла у причу и да су се приче о њему памтиле дуго после његове смрти. Константин Филозоф на посредан начин указује на усмени извор анегдоте о Марковим речима уочи битке на Ровинама, он ту анегдоту уводи у текст глаголом „кажу“, тј. прича се.

Смрт јунака

Ахил

Ахилу није било суђено да доживи пад Пријамовог града, и сам је пао убрзо након Хектора. Победио је још и убио краљицу Амазонки Пентезилеју, која је са својом женском војском притекла у помоћ Троји, а убио је у двобоју и новог врховног заповедника тројанске војске, краља Мемнона из далеке Етиопије. Али кад је после његове погибије хтео да провали кроз отворена Скејска врата у град, на пут му је стао сам бог Аполон. Ахил му је довикнуо да му се склони с пута јер ће га иначе пробости копљем. Аполон га је послушао, али само да му се освети због нанете увреде. Успео се на тројанске бедеме, потражио у бојној вреви Пријамовог сина Париса и позвао га да напне свој лук и стрелу нанишани на Ахила. Парис се није дао два пута наговарати, и Аполон је упутио његову стрелу право у Ахилуову пету која није била заштићена оклопом. Бојну вику надјачао је једини крик ужаса - Ахил је пао као Сунце оборено с небеског свода и земља се под њим затресла да су попуцали тројански бедеми. Али одмах након тога Ахил је устао и истргнуо стрелу из пете. Међутим, куке на њеном врху ишчупале су му из ноге велики комад меса, растргле жиле и из ране је шикнуо јак млаз крви. Када је Ахил осетио да с крвљу губи снагу, а с њом и живот, крикнуо је очајно, страшном клетвом проклео Аполона и Троју и испустио душу. За Ахилово тело се разбуктала огорчена битка. На крају су га Ахејци отели из тројанских руку и свечано сахранили на високој ломачи коју је запалио сам бог Хефест. Затим су његов пепео помешали с пепелом Патрокла и над њиховим заједничким гробом подигли висок надгробни споменик од глине да би стално подсећао свет на славу двојице јунака.

Гилгамеш

Крај свих подвига оличен је у смрти овог јунака:

У одговор на Гилгамешову страсну молбу да му исприча „закон земље“, Енкиду му најмрачнијим бојама описује загробни живот умрлих људи.

„Па ништа. Пустите ме да седнем и заплачем. Реци ми закон земље кој ти познајеш.“

„Глава, које си се ти дотицао и због које си осећао радост у срцу, Као стару одежду, црвњу прождире“

Прса, којих си се ти дотицао и због који си осећао у радост у срцу, Као стари џак, пуна су прашине. Читаво је тело моје налик на прах“

То је први је први пут да је крајње јасно и у исто време са таквом снагом и изразитошћу изречена мисао о неизбежности смрти, којој су подложни сви људи, чак и они који су спремни на сваки подвиг да би савладали неминовну смрт.

Марко Краљевић

Предања о Марковој смрти пружају далеко више разноврсних података од епске песме Смрт Марка Краљевића коју је Вук Стефановић Караџић забележио слушајући Филипа Вишњића. Такође, предање о Марковој смрти садржи више историчних појединости, а легендарни крај умногоме се разликује од Вишњићеве песме. У песми Маркова смрт је последица Божје воље, а у предању он гине у боју, што одговара историјским сазнањима. Нека предања дају још детаљнију верзију и кажу да је Марко Краљевић погинуо у боју на Ровинама у којем су се борили Турци и Каравласи, а у боју је учествовао и влашки војвода Мирчета. Предања која дају место битке потичу или из крајева у којима се битка заиста и одиграла или из крајева који су у непосредној близини. Предање такође наводи да је у бици страдало толико људи да су коњи и преживели ратници пливали у крви и да је Марко онда у очају позвао Бога у помоћ који се смиловао и пренео њега и Шараца у неку пећину, где се налазе и дан данас, Марко у сну, а Шарац полако пасе маховину.

Овај мотив успаваног хероја или владара присутан је и у другим епским традицијама (на пример у грчкој приповести о последњем византијском цару Константину XI Драгашу). Такође, Марко је своју сабљу склонио на сигурно место. Према предању, Марко ће се пробудити кад његова сабља буде испала испод греде или из камена и када Шарац буде појео сву маховину.

Бановић Страхиња у контексту ове теме:

У раскораку са временом и светом који га окружује, бановић Страхиња одбија да буде у расораку са самим собом. Јер, као што без својих јуначких атрибута (рухо, оружје, ђогат) не би могао да егзистира у свету епске поезије, тако би, одсуством свога чојства, бановић Страхиња старца Милије обесмислио и саму песму и себе у њој. У том контексту, „поклањање“ љуби, поред моралног шамара кукавној тазбини, представља и завршни тон трагичног нијансирања његовог лика, усамљеног на пољу племенитости и доброте у сутонској атмосфери преткосовске обешчашћене људскости.

Мит је истина за сва времена. Сви митови појединих култура и цивилизација синтетизују одговарајући подтекст чија је једна од улога да преноси поглед на свет те културе, као и све моралне вредности, које укључују и религију. Усађујући у

свест појединца један ментални универзум, мит преноси и етички систем према ком се заједница мора управљати.